

To forsvundne *-gårde i Klim sogn

Af PETER GRISHAUGE, Århus

Siden udskiftningen af landsbyerne i slutningen af 1700-tallet og i begyndelsen af 1800-tallet har mange landsbyer helt ændret udseende. Dette gælder også for Klim sogn i V. Hanherred, hvor mange gårde siden udskiftningen for godt 150 år siden enten er blevet udflyttet eller udstykket. Denne udvikling konstateres let ved at sammenligne et nutidigt kort over sognet med det første matrikelkort fra 1812.

Dette kort giver i det væsentlige et billede af Klim sogn, som det har set ud langt tilbage i tiden. Enkelte forandringer var der dog sket før 1812, idet nogle få gårde var blevet udstykket eller nedlagt.

Det er to sådanne gårde, det følgende handler om. Disse gårdes historie og deres beboeres skæbne er samtidig et eksempel på en udvikling, som var karakteristisk for denne egn i 1600- og 1700-tallet. De lavadelige slægter mistede deres position, mens mange af de lokale bønder blev velhavende ved skudehandel og overtog i betragteligt omfang adelens rolle som jordbesiddere. I Klim sogn var f.eks. omkring 1750 næsten to tredjedele af gårdene ejet af lokale skudehandlerslægter.

ODDEGÅRD

Om Oddegård, Klim sogns eneste herregård, er der tidligere skrevet en del bl.a. i Historisk Årbog fra 1936 og i Trap. Desværre er disse beskrivelser ufuldstændige og skæmmet af et par fejl. En af årsagerne til disse misforståelser har været en skrivefejl i matriklen 1683-88: I forarbejderne til matriklen kaldes gården for "Aaygård", hvilket i selve matriklen er blevet til "Kajgård" - et navn som spøger flere gange siden. Desuden er navnet Oddegård nærmest i flæng blevet brugt om de 5-6 gårde i Klim Odde. Således har den nuværende Oddegård i Klim sogn kun haft dette navn siden midt i 1700-tallet, men da var hovedgården Odde forlængst nedlagt.

Denne gård havde status som adelig sædegård, d.v.s. en gård med de adelige privilegier: skatte- og tiendefrihed i perioden 1639-82. Den blev formodentlig nedlagt omkring 1700. Før 1639 var "Odde" blot en almindelig fæstegård. I 1630 siges den at være "øde" og ejedes af Falk Gøye til Bratskov. Fæsteren var en bonde ved navn Niels Skøtt, der havde boet her i det mindste siden 1610.¹⁾

I 1633-1634 var Erik Kås til Aggersborg ejer af gården, men fæsteren, der stadig var Niels Skøtt, var forarmet, hvorfor ejeren "selv brugte avlen til gården."²⁾ Samme år flyttede en ny fæster, Søren Jensen, ind, og han synes at have klaret sig bedre. Seks år efter, i 1639, solgte Erik Kås nemlig gården til den adelige løjtnant Jørgen Navl,³⁾ og i den anledning blev der holdt syn på gården.⁴⁾

Af bygningen var der foruden "rålingen", stuehuset, "vesten i gården en lang tække huse med fire døre på" - sandsynligvis alle i bindingsværk. Desuden var der tre jordhuse til henholdsvis 16, 12 og 8 ungkreaturer.

Jørgen Navl flyttede nu selv ind på gården, og fæsteren Søren Jensen måtte flytte. Han fik i stedet tilbudt en øde gård i Aggersborg-Ullerup, men senere blev han bosat i Oddegård i Vesløs.

Jørgen Navl, der før måske havde boet på gården Amtoft i Arup sogn,⁵⁾ var herefter bosat i Odde til sin død omkring 1673-1675. Dog var han under svenskekrigen 1657-1660 som officer indkaldt og blev fanget "udenlands". Samtidig blev gården i Odde udplyndret af svenskerne, og hans hustru Dorthé Kruse "var fratagen hvis ringe enten sølv eller penge hun havde, såvel som heste, klæder både af huset og hendes legeme, så hun var ganske derover forarmet og fra husene." I stedet havde hun taget ophold på "en liden bolig, skyldig 1½ pd. smør."⁶⁾

Oddegård var oprindeligt ikke den største gård i Klim Odde, men i 1647 blev Jørgen Navl ved mageskifte med kronen desuden ejer af et bol i Odde.⁷⁾ Fæsteren i dette bol blev i første omgang ugedagstjener til Oddegård,⁸⁾ d.v.s. han gjorde hoveriarbejde på Oddegård en eller flere dage om ugen, men var så til gengæld fritaget for skat. Senere blev bolet nedlagt og jorden blev lagt direkte under Oddegård, som dermed var den største gård i Odde.⁹⁾ Foruden Oddegård kom Jørgen Navl efterhånden også i besiddelse af en del bøndergods i Thy og Hanherred.¹⁰⁾

Hvordan var så denne Jørgen Navl, og hvorledes var hans forhold til sognets øvrige beboere? - Ja, det kan man gennem Hannæs birks tingbøger få et ganske godt indtryk af. Han var nemlig en stridbar herre, der ofte var indblandet i processer ved tinget. Således i 1664 da Jørgen Navl for alvor lagde sig ud med sognets beboere, efter at han havde spærret en vej, der gik over hans marker.¹¹⁾

Det førte i første omgang til et voldsomt skænderi med en husfæster i Klim, Knud Jensen (Støv), da han ville bruge vejen. Jørgen Navl stævned ham til tinget for krænkende udtalelser. Knud Jensen skulle have sagt, at Jørgen Navl var rømt fra sit kompagni som "en tyv og en gammel skjælm" og at han skulle "få en ulykke, hvis han traf ham på vej eller sti". Senere undskyldte Knud Jensen sig dog med, at han havde talt i ubesindighed.

Da havde i mellemtiden en række bønder i Klim stævnet Jørgen Navl for spærringen af vejen. Af denne sag fremgår det, at det var alfarvejen til Gøttrup og Aggersund, der var blevet spærret. Gamle mænd stod frem og vidnede, at de før "kejserens tid" (d.v.s. krigen 1627-

⁵⁾ Se Hist. årb. for Thy, Mors og V. Hanherred 1958 s. 349.

⁶⁾ Præsteindberetning fra 1657.

⁷⁾ Kronens skøder.

⁸⁾ Hbt 26-5-1649.

⁹⁾ Matriklen 1664.

¹⁰⁾ Hbt 1669 s. 33b og Vls.

¹¹⁾ Hbt. 1664 s. 81a og 85a.

¹⁾ Ekstraskattemandtal i Ålborghus lens regnskaber.

²⁾ Hbt. 11-1-1634.

³⁾ Vedrørende Jørgen Navl og hans herkomst, se Historisk årbog for Thisted amt 1936 s. 248-49.

⁴⁾ Hbt 15-6-1639.

1629) havde været med til at jævne vejen på kongelig befaling. Dengang havde der været en båd ved Sløjen, så man kunne komme over ved højvande.

Sagen, der i øvrigt gik Jørgen Navl imod, oplyser desuden en del om Oddegårds beliggenhed, nemlig at vejen gik øst for gården og derfra mod syd ud til Sløjen. Altså må gården have ligget sydligst i Odde, da Jørgen Navl ellers næppe overhovedet havde kunnet spørre vejen. Dette understøttes af forskellige tienderegistre,¹²⁾ hvor gårdene er indført i naturlig rækkefølge.

I 1669 har Jørgen Navl igen haft et sammenstød med ovenstående Knud Jensen. Jørgen Navl påstår da, "at Knud Jensen Støv er en æreskælder, parlamentmager og overfører, som han imod Jørgen Navl og mange flere fattige folk har begået.¹³⁾ Ingen af de tilstedeværende menige bønder fra Klim, V. Thorup og Vust sogne ville dog bekræfte dette og "de vidste ikke andet om Knud Jensens forhold end som ærligt var."

Samme år havde Jørgen Navl forpagtet størstedelen af gården ud til en løjtnant ved navn Jacob Olsen, som dermed flyttede ind på gården.

Ham kunne Jørgen Navl ikke enes med ret længe, thi allerede året efter kom de i slagsmål efter et skænderi om forpagtningsafgifterne.¹⁴⁾ Dette slap Jørgen Navl, som var en lædre mand, dårligt fra: "Han havde tvende blodige sårsmål for udi hans hoved, et blodigt sårsmål på hans læbe" og desuden "var hans hoved på den ene side ophovnet." Jørgen Navl beskyldte Jacob Olsen for at have forvoldt dette med en sten og en kæp. Ved en anden lejlighed skulle Jacob Olsen have truet ham på livet med pistoler, ligesom han havde kaldt Jørgen Navls hustru, den velbyrdige frue Dorthe Kruse, for "en kælling" og sagt, at hendes børn var "skarns- og kællingeunger". Jørgen Navl krævede nu Jacob Olsens dømt for alt dette, samt hans forpagtning ophævet.

Jacob Olsen førte nu vidner, som påviste, at det var Jørgen Navl selv, der havde startet slagsmålet. Han hævdede desuden, at de øvrige påstande var falske.

¹² Se f.eks. Hbt. 20-3-1652.

¹³ Hbt. 9-10-1669.

¹⁴ Hbt. 1670 s. 131a.

Resultatet blev, at Jacob Olsen blev idømt en bøde for den skade, han havde tilføjet Jørgen Navl i slagsmålet, mens dommeren ikke ville dømme i de andre sager, da han her ikke fandt noget bevist.

Under ovenstående sag er forpagtningskontrakten indført, og her nævnes de af gårdens bygninger, Jacob Olsen skulle råde over: "Rålingshuset fra gangen til den østre mur såvel som den nye stue", desuden "den store lade og stald fra østre til vestre ende, et jordhus østen i gården, samt et herbergshus vesten i gården."

Jørgen Navl var i 1672 blevet enkemand og beboede da gården sammen med fire tjenestefolk.¹⁵⁾ I 1675 var han også død og datteren Dorthe Navl og hendes mand Bendix Hartvigsen havde overtaget Oddegård.¹⁶⁾ Jørgen Navl havde sine sidste år måttet kæmpe med en del gæld, men for svigersønnen Bendix Hartvigsen gik det endnu værre. Han måtte sælge bøndergodset og i 1679 Oddegård, hvorefter han tog ophold på V Kjeldgård i Kettrup sogn, hvor han døde i armod få år efter.¹⁷⁾

Den nye ejer af gården var den velbyrdige frue Maria Høg til Aggersborggård. Hun flyttede selv ind på Oddegård, sammen med en kokkepige og "fruens egen pige". Desuden var der en avlskarl og en røgtter på gården.¹⁸⁾ Maria Høg boede her tilsyneladende til sin død omkring 1686. Kort forinden havde hun solgt Aggersborggård og Oddegård til Hans Arenfeld Mogensen.¹⁹⁾

Oddegård blev kort efter nedlagt. En medvirkende årsag hertil har sikkert været, at gården i 1682 i lighed med alle andre hovedgårde under 200 tdr. hartkorn mistede sine sædegårdsprivilegier.

Et senere tingsvidne²⁰⁾ beretter om, at gården "vat af bygning den tid, som nogen præstegård kunne findes", men at Aggersborggårds ejer efter 1686 lod gårdens bygninger nedbryde fra tid til anden og lod dem henføre og opsætte andetsteds.

Gårdens jorder blev nu henlagt direkte under Aggersborggård, og i 1767 nævnes, at de da brugtes som "engbund til Aggersborggård".²¹⁾ I 1790 siges gården at være øde og at jorden i over 90 år har været brugt til græsning, da den ikke har været tjenlig til kornsæd.²²⁾

I 1811 købte P. L. Kærulf til Vesløsgård disse arealer, som ved matrikuleringen i 1844 fik nr. 41. Omkring 1870 blev så den nuværende "Enggård" i Klim Odde oprettet på størsteparten af den gamle Oddegårds jorder.

TOFTEGÅRD

Fra denne gård udgik der i slutningen af 1600-tallet en slægt, som kaldte sig Toft. Denne slægt og dens virke er nøje beskrevet af C. Klitgaard i årbogen fra 1942, men her er der et par fejl i de ældre slægtsforbindelser, hvilket vil fremgå af det følgende.

¹⁵ Mandtal til familie- og folkeskat.

¹⁶ Hbt. 30-10-1675.

¹⁷ Se Hist. årb. Thisted amt 1936 s. 251.

¹⁸ Kjøp- og kvægskattemandtal 11-9-1683.

¹⁹ Vls 4-12-1686.

²⁰ Hbt 19-11-1707.

²¹ Jordebog for Aggersborggård.

²² Hartkornspce. 1790.

Gården nævnes første gang i 1604 i Ålborghus lens jordebøger og kaldes da for "Midt i byen" - i et navn der gennem 1600-tallet bliver brugt jævnsides med "Toften". I dens landgilde indgår den såkaldte ledingsafgift, hvilket betyder, at gården i middelalderen har været en selvejergård. Den er sandsynligvis ligesom mange andre selvejergårde i Nordjylland blevet inddraget af kronen efter Klementsfejden i 1534.

En fjerdepart af landgilden til gården blev i 1604 ydet af fæsteren i bolet Grishauge i Klim sogn. Dette fortsatte helt til 1664, så antageligt er nogle af Toftegårdens jorder blevet lagt til Grishauge, der oprindeligt kun var "et ringe versted", d.v.s. bolig, som gav 1 pund smør i landgilde.²³) Grishauge var forøvrigt 1562 og 1568 beboet af henholdsvis Jens og Chr. Griis, fra hvem gårdens navn måske stammer.²⁴)

Men tilbage til Toftegården: Fæsteren i gården var Chr. Pedersen indtil 1625, da sønnen Jens Christensen overtog fæstet.²⁵) Jens Christensen blev dog frikendt for disse beskyldninger, der tilsyneladende var et led i en større fejde som i disse år nærmest delte Klim sogn op i to lejre.²⁶)

Bønderne havde svære vilkår i 1600-tallet på grund af krige og sandflugt, men Jens Christensen synes ikke at have været blandt de dårligst stillede, idet han i en periode ejede en del af Klim vejr mølle.²⁷) Han døde omkring 1647, men enken Helle Svendsdatter beholdt fæstet på gården indtil omkring 1675. Jens Christensen og Helle Svendsdatter havde flere børn, bl.a. sønnerne Jens, Peder og Lars.²⁸) Disse er i årbogen fra 1942 fejlagtigt opgivet til at være sønner af Jens Svendsen i Klim.²⁹) Lars og Peder Jensen kaldte sig Toft efter gården og blev stamfædre til den omtalte Toft-slægt.

De var begge involveret i skudehandlen på Norge, der netop 1660-1670 tog et voldsomt opsving. I 1675 blev alene i Klim sogn 15 personer anklaget for "uden borgerskab eller privilegier at have brugt utilbørlig købmandsskab og sejlads uden at give skat". Desuden beskyldes de for at trække folks formue til sig ved utilbørlig køb af korn og andre varer, som de sig tilforhandler med folks store skade, idet de tager det for ringeste værd og for mindre end det nogensteds i landet koster".³⁰)

Blandt disse 15 personer var Lars Jensen i Toften. Han skulle ikke i de sidste to år have sejlet på Norge, men kun "brugt købmandsskab i landet". Tidligere havde han sammen med "en anden pebersvend Niels Andersen udskibet fra Klimstrand, men formedelst Guds vejrlig var skibet indkommen som vrage ved Blokhus".

Lars Jensen Toft havde på dette tidspunkt overtaget fæstet på gården i Klim, mens Peder Jensen havde bosat sig i Holme i V. Thorup sogn. Mange af deres efterkommere var skudehandlere og jordegodsejere i Hanherred (se årbogen 1942). Lars Jensen Toft døde antageligt før 1710, da hans hustru Karen Laursdatter står

opført som fæster af gården.³¹) Han var i 1684 indblandet i en drabssag i Klim Vestergård, men han slap vistnok med en bøde.³²)

Tofttegårdens bygninger angives i 1693 til at være: Rålingen, lade og stald, en jordhytte på henholdsvis 6, 8 og 3 fag.³³) I 1716 blev ryttergodset Nordjylland solgt, og Lars Jensen Tofts søn Jens Larsen Toft købte Toftegården.³⁴) Han boede her som selvejer indtil 1741, da han solgte gården. I de følgende år ejedes den af lokale skudehandlere eller deres efterkommere. En sådan var Anders Andersen Kæmpe i Klim, som købte gården i 1762.

Anders Andersen Kæmpe var lidt af en jordspekulant og en gårdslagter, og i 1770 var turen kommet til Toftegården, der blev solgt i småstykker. Gården havde hidtil været en af de største i sognet med over 6 tønner hartkorn, men ved udstykningen blev den delt op i 9 dele, alle under 2 tønner hartkorn.³⁵)

Da gården således blev helt udstykket og nedlagt, kan man ikke umiddelbart se på matrikelkortet fra 1812, hvor gårdens bygninger lå. Dog kan man, dels ved at undersøge de udstykkede deles videre skæbne og dels ud fra rækkefølgen i tienderegistre, fastslå, at gården må have ligget på hjørnet af Oddevej og Damgårdsvej i Klim. Altså midt i byen, som netop var gårdens oprindelige navn.

To andre af de større gårde i Klim by - tidligere kaldet henholdsvis Skovensgård og Søensgård - blev også udstykket i 1700-tallet af lokale skudehandlerslægter. Men medens Toftegården helt blev opslugt af de andre gårde i Klim, blev Skovensgård og Søensgård blot delt op i flere mindre gårde. Af Skovensgård opstod bl.a. to nu nedlagte gårde. Den senere "Agerledgård" eller "Jeppes Gård" og den gård i Klim by, som omkring 175 år var beboet af Skovsted-slægten. I sidstnævnte gård indgik dog også en del af jorden fra Toftegården.

NOTER:

Foruden de i fodnoterne angivne kilder er anvendt skøde- og panteprotokoller samt diverse skifte- og fæsteprotokoller.

Anvendte forkortelser: Hannæs Birks tingbog-Hbt Han Herredernes tingbog-Hht. Viborg Landstings skødebog-Vls.

(Kilde: Historisk Årbog for Thy, Mors og V. Hanherred 1980, side 61-68).

²³ Hbt. 7-9 og 14-9-1667.

²⁴ Præsteindberetning 1568 og Ålborghuslens jordebog 1562.

²⁵ Hist. årb. Thisted amt 1943 s. 336.

²⁶ Hbt. 1631-35.

²⁷ Hbt. 1647 s. 64b.

²⁸ Se f.eks. Hbt. s. 1665 s. 112b og 1674 s. 22b og 1681 s. 165b.

²⁹ Sammenlign evt. Hbt. 10-1-1670 med Hbt. 6-3-1700.

³⁰ Hbt. 1675 s. 43b-47b.

³¹ Ekstraskattemandtal 1710.

³² Hbt. 25-10-1684.

³³ Projektjordebog for ryttergodset 1693.

³⁴ Kronens skøder.

³⁵ Skifteprotokol til Bratskov 15-9-1774.